

Vzgojni ukrep *nadzorstvo organa socialnega varstva* 40 let kasneje: bolje ali slabše?

The educational measure *supervision by social assistance authority* 40 years later: better or worse?

Simona Svetin Jakopič

Povzetek

Simona Svetin Jakopič, mag. soc. ped., Center za socialno delo Ljubljana Vič-Rudnik, Tržaška 2, 1000 Ljubljana.

Vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva se izreka mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z namenom prevzgoje in nudenja pomoči. V članku so prikazani rezultati raziskave o pojmovanju in izvajanju ukrepa NOSV ter primerjava teh z rezultati podobne raziskave, ki je bila opravljena pred 40 leti. Podani so tudi predlogi za nove oblike dela in nadaljnji razvoj tega ukrepa.

Ključne besede: vzgojni ukrep, nadzorstvo organa socialnega varstva, mladoletni prestopniki, center za socialno delo

Abstract

Educational measure 'Supervision by Social Assistance Authority' is decreed to juvenile delinquent in order to re-educate them and to provide assistance. This article presents the results of a research study on the understanding and application of this educational measure, and a comparison of these results with the results of a similar study conducted 40 years ago. The article also proposes a number of new approaches and examines the future trends.

Key words: *educational measure, supervision by social assistance authority, juvenile offenders, Center for social work*

1 Uvod

Vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva (v nadaljevanju NOSV) je po številu izrekov pomemben vzgojni ukrep v Sloveniji. Po podatkih Statističnega urada RS predstavlja vzgojni ukrep NOSV v zadnjih 25 letih od 26–53% delež med vsemi izrečenimi kazenskimi sankcijami nad mladoletnimi prestopniki. Čeprav podatki govorijo o pomembnosti ukrepa in čeprav se ukrep izreka že več kot 40 let, pa o njem ne najdemo skoraj nobene slovenske strokovne literature. Izjemi sta le Vestnik socialnega varstva iz leta 1965 in raziskava, ki je bila v obdobju 1965–1968 opravljena v okviru Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Oba vira se nanašata predvsem na začetke uveljavljanja tega ukrepa v slovenskem prostoru.

Ukrep NOSV izhaja iz ukrepa “probation” (slov. preizkušnja), ki se je konec 19. stoletja uveljavil v Angliji in ZDA, kasneje pa so ga v različnih oblikah prevzele evropske kontinentalne države. Obsodba storilca kaznivega dejanja je bila odložena pod pogojem, da se je storilec v času, ki mu ga je določilo sodišče, primerno obnašal. Sodniki so spoznali, da bodo storilci kaznivih dejanj lažje držali obljube in da je manjša verjetnost, da bi zabredli v povratek, če bodo

v času preizkušnje pod nadzorstvom določene osebe. Jugoslavija je leta 1929 uvedla podoben ukrep z nazivom »odpust na preizkušnjo«, v izpopolnjeni obliki pa leta 1959 z imenom »strožje nadzorstvo skrbstvenega organa«, ki se je leta 1995 preimenoval v NOSV.

Osnovna vsebina in namen ukrepa NOSV sta bila izoblikovana že relativno zgodaj in se vse do danes nista bistveno spremenila:

- storilec kaznivega dejanja ostane v svojem okolju (mu ni odvzeta prostost),
- je pod nadzorom daljše časovno obdobje in
- nudi se mu pomoč, vodenje in usmerjanje, da bi se spremenil, poboljšal, prevzgojil.

Čeprav je v prvi vrsti poudarjena rehabilitativna – terapevtska (ne pa kaznovalna) naravnost ukrepa, ki je usmerjena predvsem v nudenje pomoči, pa se pojavljajo tudi elementi prisile, ki ukrep delajo vsebinsko konflikten. Na eni strani je izrečen kot posledica storitve kaznivega dejanja in je torej za mladoletnika obvezujoč (prisilen), na drugi strani pa mišljen kot pomoč in usmerjanje, kar se lahko izvaja na osnovi prostovoljne odločitve in motiviranosti posameznika.

V članku so prikazani kazenskopравни sistem in modeli obravnav mladoletniškega prestopništva, teoretične metodološke in vsebinske značilnosti ukrepa ter rezultati raziskave o izvajanju in pojmovanju ukrepa NOSV, v katero je bilo vključenih 35 strokovnih delavcev in 95 mladoletnikov. Namen članka je osvetliti problematiko izvajanja ukrepa NOSV ter podati predloge za nadaljnji razvoj in spremembe v izvajanju vzgojnih ukrepov.

2 Razvoj kazenskega prava in sodstva za mladoletnike

Posebna obravnava mladoletnih prestopnikov in specializirana sodišča za mladoletnike so se razvijali postopoma. Pomembno vlogo pri tem je imelo pojmovanje razzsodnosti oziroma prištevnosti. Če je bil mladoletnik zmožen razumeti svoje ravnanje, je bil tudi kazensko odgovoren in kaznovan, sicer pa mu je bil izrečen le vzgojni ukrep. V nadaljnjem razvoju kazenskega prava za mladoletnike se je tovrstna delitev vse bolj opuščala, obstajala pa je možnost izrekanja vzgojnih

ukrepov tudi v tistih primerih, ko je mladoletnik ravnal razsodno, torej bil kazensko odgovoren. V ospredje sta stopili mladoletnikova osebnost in njegova potreba po vzgoji in prevzgoji. Koncept razsodnosti (zgolj intelektualni element) se je v zakonodajah vse bolj opuščal, namesto tega pa se je uveljavljalo poudarjanje psiholoških, socialnih in pedagoških vidikov mladoletnikovega funkcioniranja. Na spremembo položaja mladoletnikov v kazenskem pravu so v 20. stoletju vplivali tudi dosežki drugih znanosti – biologije, medicine, psihologije, pedagogike in sociologije, pomemben vpliv sta imela tudi sociološka šola kazenskega prava ter gibanje za varstvo otrok nasploh.

Uvajanje mladoletnikov kot posebne kategorije v kazenskem pravu je prineslo potrebo po uvedbi specializiranega sodišča, ki bi imelo posebna znanja za izvedbo individualizacije in za doseg posebnih ciljev, ki naj bi jih kazensko pravo za mladoletnike skušalo doseči. Za začetek sodstva za mladoletnike se šteje ustanovitev posebnega sodišča za mladoletnike v Chicagu leta 1899, takšna sodišča pa so se kmalu razširila po ZDA in Evropi. Pri nastajanju sodišč za mladoletnike je bila vodilna zahteva po manj represivnih in z razvojnim obdobjem skladnejših pristopov do prestopnikov (Bavcon, Šelih, 1999).

Danes obstajajo v vseh kazenskoopravnih sistemih posebna sodišča ali pa posebni senati za mladoletnike, ki pri obravnavi mladoletnih prestopnikov uporabljajo drugačne postopke in ukrepe, kot so jih deležni polnoletni storilci kaznivih dejanj. Ločevanje na mladoletne in polnoletne izhaja iz osnovne ideje o nedozorelosti, nerazvitosti in neizoblikovanosti mladoletnih v emocionalnem, socialnem in moralnem razvoju, ki zato potrebujejo posebno obravnavo, ki obsega predvsem vzgojo, prevzgojo in pomoč pri pravilnem razvoju.

V času nastanka mladoletniškega sodstva se je prevzgoja kot izhodišče odzivanja na mladoletniško prestopništvo zdela samoumevna ali povsem sprejemljiva, v 70. letih dvajsetega stoletja pa je bila deležna mnogih kritik in dvomov. Ob naraščanju prestopništva so se spraševali o učinkovitosti prevzgoje ter tudi o tem, ali je izrekanje prevzgojnih ukrepov sploh pravično. Delovanje sodišč za mladoletnike in empirične analize so pokazale, da so vloge v njem drugačne kot v sodstvu za polnoletne, predvsem pa, da so nejasne in konfliktne. To sodstvo naj bi zagotavljalo mladoletniku

»pomoč« – ne pa »pravice« oziroma »pravičnosti«. Slednja bi bila zagotovljena, če bi sodišče pri odmeri sankcij upoštevalo le težo storjenega kaznivega dejanja, ne pa potrebe mladoletnika po prevzgoji (ki lahko privedejo celo do strožjih sankcij, kot če bi upoštevali le težo kaznivega dejanja). Kritične ugotovitve o delovanju tega sodstva so kazale na nasprotje, ki je bilo prisotno že od samega začetka: namreč na nezdržljivost koncepta vzgoje in kaznovanja. Po mnenju nekaterih naj bi mladoletnik iz takšne ureditve potegnil najslabše: nima namreč dostopa do pravičnega sojenja (kakor polnoletni), pa tudi prevzgoja sploh ni mogoča, saj je v vsebinskem nasprotju z izrekanjem kazenskih sankcij. Ta konfliktnost prihaja do izraza pri izvajanju nekaterih vzgojnih ukrepov.

3 Modeli obravnavanja mladoletnih prestopnikov

V stoletnem obstoju mladoletniškega sodstva in posebne obravnave mladoletniškega prestopništva so se uveljavili in razvijali različni modeli oziroma filozofije razumevanja in odzivanja na mladoletniško prestopništvo. Izhodišče metod dela je bilo predvsem pojmovanje mladoletnikov kot »/.../ manj odgovornih bitij v razvoju, ki jih smemo, moremo in moramo obravnavati vzgojno, torej z več prizanesljivosti, bolj individualizirano, z namenom pomoči, usmerjanja in spodbujanja razvoja« (Dekleva, 1996: 10). Osnovna ideja, ki se je bolj ali manj obdržala vse do danes, je bila zahteva, da se mladoletnih, ki so zašli na kriva pota, ne kaznuje, pač pa se jim nudi pomoč.

Iz teh pogledov se je razvila »/.../ skrbstvena, vzgojna, rehabilitativna, izobraževalna, tretmanska ali celo terapevtska usmeritev v obravnavanju storilcev kaznivih dejanj. Ta koncept ali model obravnave, v katerega sodi tudi ukrep NOSV, je poudarjal vzroke prestopniškega vedenja v okolju in osebnosti mladoletnika, zato so se kot odziv na prestopništvo uveljavljali individualizirani tretmaji mladoletnika in družine«. Dekleva (1996) ta koncept imenuje **tretmansko-rehabilitativni model**, Filipčičeva (1998) pa **zaščitni model**.

Temeljna izhodišča tega modela so (Filipčič, 1998: 36):

- Prestopniško vedenje je povezano z neprimernimi družinskimi, ekonomskimi in socialnimi razmerami mladoletnika, zato mora vsaka intervencija težiti predvsem k zmanjševanju vzrokov za prestopništvo in ne h kaznovanju mladoletnika.
- Mladoletnik ne izbere prestopniškega vedenja, njegovo vedenje določajo okoliščine, zato mu ni mogoče pripisati osebne odgovornosti niti ne krivde.
- Mladoletnemu prestopniku mora družba pomagati v okviru t. i. medicinskega modela, tj. postaviti diagnozo in najti ustrezne ukrepe za odpravo škodljivega stanja.
- Razlike med prestopnikom in ogroženim otrokom so zabrisane, saj imajo vsi otroci iste osnovne potrebe, prestopništvo je le zunanji izraz ogroženosti.
- Praviloma naj bi mladoletniki prostovoljno sprejemali ponujeno pomoč, le v izjemnih primerih, in če bi bilo to v interesu otroka, pa naj bi bili ukrepi tudi prisilni, torej proti volji mladoletnika.

Konec 60. in v 70. letih prejšnjega stoletja so se na račun tega modela pojavile mnoge kritike, in sicer, da je vprašljiva učinkovitost tega modela, da zanika osebno dostojanstvo oziroma vodi v infantilizacijo in patologizacijo, ne vzpodbuja osebne odgovornosti, je predrag, individualizira družbene probleme idr. (Dekleva, 1996: 11). Sočasno s temi kritikami so se pojavila močna antiinstitucionalna gibanja, prizadevanja za odvrčanje obravnave iz represivnih sistemov, iskanja alternativnih ukrepov, razvijanje modelov skupnostnega dela itd. To obdobje sovпада tudi z obdobjem emancipacije številnih družbenih skupin in boja za njihove pravice – npr. žensk, otrok, duševnih bolnikov, zapornikov idr.

V 80. letih prejšnjega stoletja so se začeli poskusi uveljavljanja “bolj pravičnega sojenja”, torej poskusi uveljavitve sistema, ki ne bo več poudarjal “pomoči”, ampak bo zagotavljal “pravičnost”. Filipčičeva (1998) ta model, ki je prejšnjemu radikalno nasproten, imenuje **pravičnostni model** ali **model “pravice otroka”**, Dekleva (1996) pa **klasični kaznovalni moralni model**. Kaznovanje je zamenjalo prej prevladujoče varstvo in tretma, pri čemer pa je bila postavljena zahteva, da mora biti kazen sorazmerna teži dejanja in storilčevi stopnji odgovornosti.

Temeljna izhodišča tega modela so (Filipčič, 1998: 40):

- prestopništvo je posledica svobodne izbire in ni neko patološko stanje,
- okoliščine vplivajo na izbiro, zato je treba takšne okoliščine oziroma priložnosti zmanjšati do največje možne mere,
- prestopnik je odgovoren za svoje dejanje, zato mora nositi njegove posledice,
- edini motiv državne – sodne intervencije je storjeno dejanje; dejanje je tudi edini temelj za kaznovanje;
- pri obravnavanju prestopnikov mora biti vodilo načelo zakonitosti.

Ponovno usmerjanje v klasičen, kaznovalni model je bilo značilno predvsem za anglosaksonski svet, kjer so se kritike nanašale na nezdržljivost koncepta pomoči in pravičnosti oziroma vzgoje in kaznovanja. Usmeritve tega modela je sprejemala tudi Evropa, vendar z veliko mero previdnosti in skeptičnosti. Večina evropskih zakonodaj je uvedla nekatera nova načela obravnave mladoletniškega prestopništva, vendar ob tem obdržala “dvojni” pristop – elemente iz obeh modelov (zaščitnega in pravičnostnega). Ta dvojnost je še posebno očitna v 17. Pekinškem pravilu, ki govori o reakcijah zoper mladoletnika, ki morajo biti v sorazmerju z okoliščinami storjenega dejanja in storilca. To pomeni, da mora mladoletniško sodstvo uresničevati dva enakovredna cilja: koristi mladoletnika (kar je glavni cilj zaščitnega modela) in dosledno upoštevati načelo sorazmernosti dejanja in ukrepa (kar je element pravičnostnega modela). Nekateri kritiki so mnenja, da so takšne opredelitve zaradi protislovnosti že vnaprej obsojene na neuspeh.

Filipčičeva (1998) ugotavlja, da se Pekinška pravila in tudi ostale deklaracije osnovnih načel obravnavanja mladoletnih prestopnikov niso izognili osnovnemu problemu, to je **združevanju nezdržljivega**.

Za tretji koncept obravnave mladoletnih prestopnikov, ki se uveljavlja v zadnjem obdobju, je značilno prepletanje in interakcija že obstoječih elementov pravičnostnega in zaščitnega modela, ima pa tudi številne značilnosti (novega) poravnalnega modela. Ta koncept se imenuje **korporatizem** (Pratt v Filipčič, 1998), model, ki iz njega izhaja, pa Walgrawe (v Dekleva, 1996) imenuje

postmoderni poravnalni obnovitveni model.

Za ta model je značilno grajenje intervencij na osnovi (bolj) prostovoljnega pristanka prestopnikov, več sodelovanja lokalnega prebivalstva in nestrokovnjakov ter odmik od državnih institucionalnih okvirov intervencij. Značilno je tudi iskanje (novega) smisla intervencij, pri čemer sklicevanje na maščevanje ali nujnost kazni ni več sprejemljivo, sklicevanje na pomoč in rehabilitacijo pa ni več verodostojno. Sedaj se smiselnost ukrepov poišče vsakič znova, predvsem pa se upošteva doslej spregledane potrebe žrtev in skupnosti namesto potreb storilca in zahtev abstraktne države. V okviru te usmeritve sta se (tudi) v slovenskem prostoru uveljavila dva nova ukrepa – mediacija oziroma poravnava in delo v korist skupnosti (Dekleva, 1996: 12–14).

Poravnalni model kot glavni cilj intervencije ne določa kaznovanja storilca ali njegove (pre)vzgoje, ampak nudi možnosti za kompenzacijo povzročene škode. Izhodišče tega modela je popravljalna (restorativna) pravica in ne povračilna (retributivna) pravica, na kateri temelji pravičnostni model.

4 Nekateri organizacijski, metodološki in vsebinski elementi nadzorstva organa socialnega varstva

NOSV je slovenska različica vzgojnega ukrepa, ki se je v različnih oblikah uveljavil praktično v vseh sistemih mladostniškega kazenskega prava. Bistvo ukrepa je v tem, da mladoletnik ostane v svojem dotedanjem okolju, hkrati pa se mu zagotovi strokovna pomoč, ki vpliva na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj. Za izrek vzgojnega ukrepa določa kazenski zakonik dva temeljna pogoja: da mladoletnik potrebuje strokovno pomoč in nadzorstvo ter da je na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj treba vplivati trajneje. Ker gre za ukrep, ki se izvršuje na prostosti, mora obstajati tudi splošni pogoj za uporabo – namreč, da mladoletnika ni treba izločiti iz njegovega dotedanjega okolja. Hkrati ta ukrep zagotavlja tudi družbeno varstvo, saj se skuša družba z izvajanjem nadzora in varstva nad mladoletnim prestopnikom zavarovati pred njegovimi (novimi) kaznivimi dejanji.

Ukrep NOSV izvajajo centri za socialno delo oziroma strokovni delavci, med katerimi je največ socialnih delavcev. Mladoletniku pomagajo pri reševanju pglavitnih problemov, zlasti pri šolanju, iskanju zaposlitve, preživljanju prostega časa, razvijanju primernih odnosov do staršev, družine, vrstnikov in ožjega okolja, razvijanju interesov in delovnih navad, pri zdravljenju idr. Izvajanje nadzorstva obsega pomoč, vodenje in usmerjanje, tako da bi bil mladoletnik po izvršenem ukrepu sposoben samostojno sprejemati zrele odločitve, izpolnjevati obveznosti, ki jih nalaga življenje v družbi, in dejavno delovati v svojem okolju.

NOSV se izreka mlajšim in starejšim mladoletnikom (starim 14–18 let) in izjemoma mlajšim polnoletnim (do 21. leta starosti). Ukrep traja najmanj eno leto in največ tri leta, o njegovem prenehanju pa odloči sodišče med izvrševanjem, ko je mogoče glede na njegov uspeh presoditi, da ni več potreben oziroma da ga je treba nadomestiti z drugim vzgojnim ukrepom. Sodišče lahko ob izreku ali med izvrševanjem ukrepa NOSV določi mladoletniku tudi katero izmed navodil in prepovedi. Ukrep NOSV je – takoj za ukorom – najpogostejši med vzgojnimi ukrepi, ki jih v Sloveniji uporabljajo sodišča proti mladoletnikom.

Ko načrtujemo delo z mladoletnikom in njegovo družino, ko definiramo problematiko in postavljamo cilje, se tega lotimo po posameznih področjih. V skladu s sistemskim pristopom, ki pravi, da na razvoj posameznika oziroma na nastanek in razvoj psihosocialnih motenj vplivajo različni dejavniki in sistemi, je treba v obravnavo vedenjsko problematičnega mladostnika zajeti čim več dejavnikov, ki motnjo pogojujejo in vzdržujejo. To pomeni, da je treba pri razumevanju mladoletnika in nujenju pomoči upoštevati tako njegove osebnostne lastnosti kot tudi bližnje in širše okolje ter zajeti različna življenjska področja – starše oziroma družino, šolo, vrstnike, interesne dejavnosti, navade in običaje, prosti čas, okolje idr. Navadno se izreka NOSV mladoletnikom, ki so bolj problematični in izhajajo iz manj urejenih družin, zato delo samo z mladoletnikom (brez vključitve drugih pomembnih dejavnikov) ne more obroditi posebnih rezultatov. Skalar (1965: 54) meni, da so ključne naloge v okviru NOSV:

- spreminjati *osebnost* delinkventa ali jo korigirati,
- spreminjati *okolje* ali ga korigirati,

- obvladati *interakcijo med okoljem in osebnostjo* delinkventa ter izvajati vodenje.

Pri tem je pomembno, da obravnavo in cilje obravnave umestimo v okvir realnih možnosti. S cilji obravnave sovpadajo kriteriji, na osnovi katerih bomo lahko izvajanje ukrepa evalvirali in sodniku predlagali ustavitve ukrepa. Cilje ali kriterije je smiselno navesti v obliki posameznih nalog, ne pa v obliki končnih stanj ali rezultatov, h katerim težimo. Če pri postavljanju ciljev nismo realni, če pričakujemo preveč, smo prezahtevni ali prestrogi, lahko probleme ali težave utrjujemo in poglobljamo. S tem se poveča nezadovoljstvo in nestrpnost ter negativni pritisk na mladoletnika in družino.

Pogosto je izvajanje ukrepa NOSV usmerjeno v doseganje naslednjih ciljev:

- da mladoletnik postopno pridobiva samostojnost v konkretnih življenjskih situacijah,
- da mladoletnik postopno prevzema vsakodnevne, za samostojno življenje pomembne obveznosti,
- da se mladoletnik uspešno šola ali si najde zaposlitev,
- da mladoletnik razvija lastno vrednost, pozitivno samopodobo, zrelo in odgovorno vedenje,
- da mladoletnik sprejema svojo družino in se dejavno vključuje v družinske obveznosti in aktivnosti,
- da se mladoletnik uči in poizkuša konstruktivno reševati vsakdanje težave in probleme,
- da se mladoletnik navaja na aktivno in smiselno porabo prostega časa,
- da mladoletnik spoznava in izkuša pozitivne načine življenja ter uveljavljanja v življenju,
- da se mladoletnik zave lastne aktivne vloge v življenju (v nasprotju z vdanostjo v usodo), da se uči in nauči načrtovanja ciljev in prihodnosti idr.

Metode izvajanja ukrepa NOSV v strokovni literaturi niso jasno in enotno opredeljene. Različni avtorji navajajo različne klasifikacije metod in tehnik dela. Skaberne (1966: 60–62) je v raziskavi o izvajanju NOSV metode dela razvrstil v dve osnovni obliki – **pomoč** in **nadzor**. Znotraj prve navaja materialno in praktično pomoč, psihološko svetovanje, pomoč družine in razčiščevanje problemov,

znotraj druge pa opominjanje, navajanje na delovno disciplino, nadzor družine, poročanje sodniku in diskusije. V vzgojnem programu zavodov in stanovanjskih skupin so navedene naslednje metode dela: poučevanje, vzpodbujanje, usmerjanje, nudenje pomoči, nudenje opore, grajanje, kaznovanje idr. Tudi v okviru ukrepa NOSV so vsebine dela vzgojne in prevzgojne narave, zato lahko govorimo o istih ali podobnih metodah dela. Zaključimo lahko, da je prevladujoča metoda pri izvajanju ukrepa NOSV **metoda svetovanja**, znotraj te pa ločimo različne tehnike in oblike pomoči.

Za izvajanje ukrepa NOSV ne obstajajo formalni predpisi ali navodila, vendar v strokovni literaturi zasledimo nekaj napotkov in smernic, ki se nanašajo na organizacijo in potek ukrepa. Nekateri pomembnejši napotki so:

- z izvajanjem ukrepa je treba začeti takoj po izreku ukrepa na sodišču, ko je doživljanje kazenskega postopka in obravnave še »živo«,
- stiki z mladoletnikom morajo vsaj v začetni fazi biti čim bolj pogosti in redni,
- eden izmed nepogrešljivih elementov ukrepa je individualni načrt dela z mladoletnikom,
- ukrep naj se izvaja tudi izven pisarne, v mladoletnikovem okolju,
- potrebno je redno in dosledno sodelovanje s sodiščem.

Ta področja dela so bila pred 40 leti (v Skabernetovi raziskavi 1966) deležna največ kritik.

5 Metodološke značilnosti raziskave

5.1 Namen raziskave

V obdobju od novembra 2004 do aprila 2005 je potekala raziskava o pojmovanju in izvajanju vzgojnega ukrepa NOSV, v kateri je sodelovalo 26 centrov za socialno delo oziroma 35 strokovnih delavcev. Namen raziskave je bil kritično proučiti pojmovanje in izvajanje ukrepa NOSV ter podati določene strokovne, vsebinske in metodološke opredelitve ukrepa. Cilj je bil tudi primerjati nekatere

ugotovitve obeh raziskav – iz obdobja 1965–68, ki jo je opravil Inštitut za kriminologijo, in iz obdobja 2004–05 – ter ob koncu podati predloge za nadaljnji razvoj in izvajanje ukrepa.

5.2 Hipoteze

1. V pojmovanju vzgojnega ukrepa NOSV obstajajo med različnimi podskupinami strokovnih delavcev (starost, spol, izobrazba, delovna doba idr.) statistično pomembne razlike.
2. Izvajanje ukrepa NOSV se ne razlikuje od pojmovanja ukrepa NOSV.
3. Značilnosti mladoletnika in njegove družine so v povezavi z izvajanjem ukrepa.
4. Značilnosti mladoletnika in njegove družine so v povezavi z oceno strokovnega delavca o uspešnosti ukrepa NOSV.
5. Značilnosti mladoletnika in njegove družine so v povezavi s prognozo mladoletnikovega vedenja.

5.3 Merski instrument in značilnosti vzorca

Anketni vprašalnik je bil izdelan na osnovi vprašalnikov, ki so bili uporabljeni v Skabernetovi raziskavi (1966) na osnovi vprašalnika o oddaji otrok in mladostnikov v vzgojne zavode (Kranjčan, 2003) ter vprašalnikov o evalvaciji institucionalnega tretmaja mladih z motnjami v vedenju (Bašić, Žižak, 1992; Žižak in drugi, 2001). Anketni vprašalnik prav tako izhaja iz teoretičnih izhodišč naloge (obstoječe literature) in poznavanja prakse. Sestavljen je bil iz dveh delov: v prvem (splošnem) delu so strokovni delavci odgovarjali na 84 vprašanj o pojmovanju ukrepa, v drugem (posebnem) delu pa na 133 vprašanj o izvajanju le-tega. Ta, posebni del vprašalnika, so izpolnili trikrat – za tri mladoletnike, ki jim je bil izrečen ukrep NOSV. Strokovne delavce sem prosila, naj izberejo tiste tri mladoletnike, ki jim je ukrep nazadnje prenehal. Tega navodila strokovni delavci niso povsem upoštevali: ankete so izpolnili za 95 mladoletnikov, od tega se je pri 62 mladoletnikih ukrep že zaključil, pri 33 mladoletnikih pa se je ukrep v času anketiranja še izvajal.

V raziskavo je torej bilo vključenih 35 strokovnih delavcev in 95 mladoletnikov; nekatere njihove značilnosti so prikazane v tabelah 1–9. Pri nekaterih odgovorih je numerus manjši od 35 ali 95, ker na

vprišanje niso odgovorili vsi strokovni delavci.

Tabela 1: Razvrstitev strokovnih delavcev glede na spol

Spol	Število	Odstotek (%)
Ženski	30	85.7
Moški	5	14.3
Skupaj	35	100.0

Tabela 2: Razvrstitev strokovnih delavcev glede na stopnjo izobrazbe

Stopnja izobrazbe	Število	Odstotek (%)
Višja	9	25.7
Visoka	26	74.3
Skupaj	35	100.0

Tabela 3: Razvrstitev strokovnih delavcev glede na izobrazbo

Izobrazba	Število	Odstotek (%)
Socialno delo	28	80.0
Psihologija	1	2.9
Socialna pedagogika	4	11.4
Pedagogika	1	2.9
Sociologija	1	2.9
Skupaj	35	100.0

Tabela 4: Razvrstitev strokovnih delavcev glede na število mladoletnikov, za katere so že izvajali NOSV v času svoje prakse

Število mladoletnikov	Število	Odstotek (%)
Do 5	1	2.9
6–10	3	8.6
11–20	11	31.4
21–30	4	11.4
31 in več	16	45.7
Skupaj	35	100.0

Tabela 5: Razvrstitev mladoletnikov glede na spol

Spol	Število	Odstotek (%)
Ženski	8	8.4
Moški	87	91.6
Skupaj	95	100.0

Tabela 6: Razvrstitev mladoletnikov glede na starost, ko jim je bil izrečen NOSV

Starost (v letih)	Število	Odstotek (%)
14	2	2.1
15	4	4.2
16	24	25.5
17	29	31.0
18	22	23.4
19	13	13.8
<i>Skupaj</i>	94	100.0

Tabela 7: Razvrstitev mladoletnikov glede na status ob izreku NOSV

Status	Število	Odstotek (%)
<i>Obiskuje osnovno šolo</i>	6	6.5
<i>Redno obiskuje srednjo šolo</i>	47	50.5
<i>Srednjo šolo dela po izpitih</i>	7	7.5
<i>Brezposeln</i>	23	24.7
<i>Dela priložnostno, prek št. Servisa</i>	9	9.7
<i>Zaposlen (redno, honorarno)</i>	1	1.1
<i>Skupaj</i>	93	100.0

Tabela 8: Razvrstitev mladoletnikov glede na to, ali je njihova skupina vrstnikov pozitivno orientirana

Skupina pozitivno orientirana	Število	Odstotek (%)
<i>Da</i>	17	18.1
<i>Ne</i>	64	68.1
<i>Ne vem</i>	13	13.8
<i>Skupaj</i>	94	100.0

Tabela 9: Razvrstitev mladoletnikov glede na oceno stopnje njihove kriminalitete

Ocena kriminalitete	Število	Odstotek (%)
<i>Enkratno kaznivo dejanje, situacijske narave</i>	12	12.6
<i>Malo kaznivih dejanj z malo škode, poredko</i>	24	25.3
<i>Različne vrste deliktov, srednja premoženjska škoda, načrtovana in spontana kazniva dejanja</i>	51	53.7
<i>Težka, organizirana, številna kazniva dejanja; velike premoženjske škode</i>	8	8.4
<i>Skupaj</i>	95	100.0

5.4 Seznam spremenljivk

Spremenljivke splošnega dela anketnega vprašalnika so:

- splošni podatki o strokovnih delavcih (starost, spol, izobrazba, delovna doba idr.) ter
- lestvica pojmovanja vzgojnega ukrepa.

Spremenljivke posebnega dela anketnega vprašalnika so:

- splošni podatki o mladoletniku (starost ob izreku ukrepa, status, kaznivo dejanje idr.),
- splošni podatki o družini (ekonomski status, zaposlenost, suportivnost idr.),
- značilnosti izvajanja vzgojnega ukrepa NOSV,
- subjektivna ocena uspešnosti,
- prognoza.

5.5 Obdelava podatkov

Dobljene podatke sem obdelala s parametrijsko in neparametrijsko statistiko. Za preverjanje temeljnih hipotez raziskave in ugotavljanje drugih rezultatov sem uporabila naslednje statistične postopke: deskriptivno statistiko, enosmerno analizo variance, t-test, χ^2 -preizkus in Pearsonov korelacijski koeficient. Zanesljivost uporabljenih inštrumentov sem preverila s Cronbachovim α -koeficientom.

6 Rezultati raziskave in interpretacija

Dobljeni rezultati so predstavljeni v tabelah, tem pa sledi tudi podrobnejši opis in komentar. V interpretaciji sem skušala ovrednotiti pomen rezultatov z vidika teorije in prakse ter osvetliti nekatere probleme, ki bi v prihodnosti potrebovali nadaljnjo pozornost in obravnavo. Prikazani so le nekateri pomembnejši rezultati raziskave.

6.1 Pojmovanje ukrepa NOSV

Tabela 10: Mnenje strokovnih delavcev o tem, ali naj pripravljalni postopek in izvajanje ukrepa NOSV pri istem mladoletniku vodi isti strokovni delavec

Odgovor	Število	Odstotek (%)
Da	24	72.7
Ne	9	27.3
Skupaj	33	100.0

Večina strokovnih delavcev (72.7 %) je mnenja, naj pripravljalni postopek in izvajanje ukrepa NOSV vodi ista oseba, 27.3 % pa jih misli, da bi bilo bolje postopka ločiti; da je torej bolje, če jih izvajata dva strokovna delavca. Prednost pri enem strokovnem delavcu je ta, da mladoletnika in družino pred izvajanjem ukrepa že dobro pozna, prednost pri dveh strokovnih delavcih pa je v tem, da se pripravljalni in kazenski postopek ločita, s tem pa se lahko vzpostavi večje zaupanje med mladoletnikom in strokovnim delavcem.

Tabela 11: Strinjanje strokovnih delavcev z nekaterimi trditvami o izvajanju ukrepa NOSV

Trditev:	Se strinjam ¹		Se ne strinjam		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%
Da bi bil ukrep NOSV uspešen, je treba izdelati (pisni) individualni načrt dela z mladoletnikom.	33	94.3	2	5.7	35	100.0
Da bi bil ukrep NOSV uspešen, je treba z mladoletnikom na začetku oblikovati pisni dogovor (v katerem so opredeljene posamezne obveznosti, cilji, stiki idr.).	28	80.0	7	20.0	35	100.0
Ukrep NOSV je lahko uspešen, četudi družina/starši mladoletnika v izvajanju ukrepa ne sodelujejo.	20	57.1	15	42.9	35	100.0

Kar 94.3 % strokovnih delavcev meni, da je v okviru NOSV treba izdelati načrt dela, 80 % pa se jih strinja tudi s tem, da je z mladoletnikom treba oblikovati pisni dogovor o izvajanju ukrepa. Če

¹ V tej in nekaterih naslednjih tabelah so odgovori, ki so se razvrščali v štiri razrede, npr. "se nikakor ne strinjam", "se ne strinjam", "se strinjam" in "se povsem strinjam", združeni in prikazani le v dveh razredih: negativnem in pozitivnem.

je narejen načrt dela ali dogovor ter so opredeljeni cilji in posamezne naloge ukrepa, je izvajanje za mladoletnika in strokovnega delavca lažje in preglednejše – oba lahko v vsaki fazi ukrepa preverjata, kako blizu ciljem sta. Nekaj več kot polovica strokovnih delavcev (57.1 %) meni, da je ukrep lahko uspešen, četudi družina ali starši mladoletnika v izvajanju ukrepa ne sodelujejo. 42.9 % pa je mnenja, da je uspešnost ukrepa odvisna od sodelovanja družine.

Tabela 12: Vrstni red pomembnosti navedenih (splošnih) ciljev NOSV po mnenju strokovnih delavcev (1 = najbolj pomemben, 4 = najmanj pomemben)

Cilji NOSV	Najpogostejši rang
<i>Zaščita družbe</i>	2
<i>Pomoč mladoletniku</i>	1
<i>Svarilo drugim</i>	3
<i>Kazen mladoletniku</i>	4

Strokovni delavci menijo, da z izvajanjem ukrepa NOSV na prvem mestu nudijo mladoletniku pomoč, naslednji pomemben cilj je zaščita družbe, temu pa sledita še kaznovalna in opozorilna funkcija ukrepa. Vemo, da ukrep ni enoznačno opredeljen in da njegove vsebine – odvisno od vsakokratnega primera – potekajo med obema skrajnostma – na eni strani je to vzgoja in pomoč, na drugi pa kazen in prisila. Ukrep lahko opredelimo tudi po kriteriju dela s posameznikom ali okoljem.

Strokovni delavci so ocenjevali, kako lahko ali kako težko se jim zdi uresničiti specifične cilje NOSV (navedenih je bilo 18 ciljev). Vse specifične cilje je več kot 50 % strokovnih delavcev označilo za težko dosegljive. Trije cilji, ki so po mnenju strokovnih delavcev najtežje dosegljivi, so:

- da se v družini mladoletnika vzpostavijo dobri medsebojni odnosi,
- da mladoletnik nima več težav z odvisnostjo in
- da družina mladoletnika spremeni vzgojni stil.
- Po mnenju strokovnih delavcev je torej najtežje doseči spremembe v funkcioniranju družine. Tudi težave z odvisnostjo so največkrat neposredno povezane z odnosi in razmerami v družini. Trije cilji, ki se zdijo strokovnim delavcem najlažje dosegljivi, pa so:
- da mladoletnik ne izvršuje več kaznivih dejanj,

- da mladoletnik aktivneje preživlja prosti čas in
- da mladoletnik dosega v šoli boljši uspeh.

Dosega teh ciljev je vezana na individualno delo z mladoletnikom.

Tabela 13: Število stikov med mladoletnikom in strokovnim delavcem, ki so po mnenju strokovnih delavcev potrebni za uspešno izveden ukrep NOSV

Število stikov	Število	Odstotek (%)
<i>1x na dva meseca ali redkeje</i>	0	0.0
<i>1x na mesec</i>	14	40.0
<i>2–3x na mesec</i>	18	51.4
<i>4–6x na mesec</i>	3	8.6
<i>7x in več na mesec</i>	0	0.0
<i>Skupaj</i>	35	100.0

Približno polovica strokovnih delavcev (51.4 %) meni, da so za uspešen ukrep potrebni pogosti stiki z mladoletnikom in njegovo družino, to je 2–3x na mesec, malo manj kot polovica (40 %) pa misli, da zadostujejo stiki, ki potekajo enkrat na mesec. Nekaj strokovnih delavcev (8.6 %) meni, da bi stiki morali biti zelo pogosti, to je 4–6x na mesec.

Tabela 14: Mnenje strokovnih delavcev o tem, kje in kako pogosto naj bi se ukrep NOSV izvajal, da bi bil uspešen

Mesto stika	Nikoli		Redko		Pogosto		Skoraj vedno ali vedno		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
<i>V pisarni strokovnega delavca</i>	0	0.0	3	8.6	25	71.4	7	20.0	35	100.0
<i>Na domu mladoletnika</i>	0	0.0	22	66.7	11	33.3	0	0.0	33	100.0
<i>Med vrstniki, na ulici, igrišču, v lokalu, kjer se mladoletnik zadržuje</i>	7	20.0	22	62.9	6	17.1	0	0.0	35	100.0
<i>V šoli, na delovnem mestu</i>	10	29.4	22	64.7	2	5.9	0	0.0	34	100.0
<i>V društvih, mladinskih centrih, ob raznih dejavnostih</i>	0	0.0	14	41.2	17	50.0	3	8.8	34	100.0

Strokovni delavci menijo, da bi se ukrep moral izvajati predvsem v pisarni in še kar pogosto v raznih društvih, organizacijah ali ob raznih dejavnostih, občasno na domu mladoletnika, redko ali pa

sploh nikoli pa v šoli, službi ali na ulici, v lokalni ali drugje, kjer se mladoletnik zadržuje. Strokovni delavci bolj kot delo z okoljem poudarjajo delo s posameznikom – mladoletnikom.

Tabela 15: Najpomembnejše ali najpogosteje uporabljene metode dela pri izvajanju ukrepa NOSV

<i>Metode dela</i>	<i>Število</i>	<i>Odstotek (%)</i>
<i>Svetovanje (usmerjanje, vodenje)</i>	72	60.0
<i>Pomoč pri vključevanju v razne aktivnosti, TSV, tabori</i>	12	10.0
<i>Delo s starši/družino</i>	11	9.2
<i>Pomoč prostovoljca/javnega delavca (učna pomoč, družabništvo)</i>	7	5.8
<i>Timsko delo, povezovanje z institucijami</i>	6	5.0
<i>Obiski na domu ali drugje</i>	4	3.3
<i>Individualno, skupinsko, skupnostno delo</i>	8	6.7
<i>Skupaj</i>	120	100.0

Strokovni delavci so navedli različne metode dela, ki sem jih združila v skupine (tabela 15). Med navedenimi metodami dela se največkrat (v 60 %) pojavlja metoda svetovanja oziroma različne oblike ali tehnike dela, ki jih lahko uvrstimo v svetovanje. Oblike dela, ki so jih navajali strokovni delavci in ki sem jih štela kot svetovanje, so: *razgovori, intervju, tematski/usmerjeni pogovori, poslušanje, informiranje, podpora, vzpodbuda, pohvala, nadzor, sklepanje dogovorov, načrtovanje in spremljanje ciljev, razvijanje samopodobe, konfrontacija – soočanje, ilustracije s konkretnimi primeri iz mladoletnikovega življenja, učenje veščin, vrednot, stališč, raziskovanje mladostnikovega sveta kakovosti, pisanje življenjepisa, projekcijske tehnike ter pomoč pri šolanju in zaposlovanju (motiviranje, pisanje prošenj, učna pomoč, reševanje eksistenčnih težav)*. Metodi svetovanja po pogostosti sledi pomoč pri vključevanju mladoletnika v razne aktivnosti, trening socialnih veščin, v skupine mladostnikov, mladinske centre in tabore. Manj pogosto navedene metode dela so: delo s starši ali družino, pomoč prostovoljca ali javnega delavca pri nudenju učne pomoči ali družabništva, timsko delo in povezovanje z drugimi službami ter obisk na domu ali drugje na terenu. Nekateri strokovni delavci metod dela niso specifikirali, ampak so navedli le obliko dela – individualno, skupinsko, skupnostno.

V anketi se je vprašanje nanašalo tudi na kriterije, ki vplivajo

na ustavitve ukrepa NOSV. Kriteriji, ki se zdijo strokovnim delavcem najbolj pomembni, ko se odločajo o ustavitvi ukrepa, so: ali je mladoletnik dosegel zastavljene cilje ter kako je mladoletnik sodeloval v izvajanju ukrepa in kakšna je mladoletnikova prognoza. Najmanj pomembno se jim zdi sodelovanje družine pri izvajanju ukrepa in starost mladoletnika. Tudi iz pomembnosti kriterijev lahko razberemo splošno usmerjenost ukrepa k delu z mladoletnikom, manj pa v delo z družino in njegovim okoljem.

Tabela 16: Strinjanje strokovnih delavcev z navedenimi trditvami o ukrepu NOSV

Trditev	Se strinjam		Se ne strinjam		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%
<i>NOSV bi bil uspešnejši, če bi pri izvajanju ukrepa sodeloval prostovoljec/javni delavec/sodelavec, ki bi mladoletniku nudil učno pomoč in družabništvo.</i>	34	97.1	1	2.9	35	100.0
<i>Sodišča izrekajo NOSV tudi tistim mladoletnikom, za katere bi bil primernejši zavodski ukrep.</i>	19	60.0	14	40.0	35	100.0
<i>NOSV se izreka pogosteje zato, ker nekateri vzgojni ukrepi niso razviti v praksi.</i>	33	94.2	2	5.8	35	100.0
<i>Med NOSV in zavodskim ukrepom manjka kakšen ukrep.</i>	28	80.0	7	20.0	35	100.0
<i>Ukrep NOSV bi bil učinkovitejši, če bi tudi sodišča dosledno izvajala svoje naloge.</i>	25	71.4	10	28.6	35	100.0
<i>NOSV bi bil uspešnejši, če bi ga izvajal "specializiran" strokovni delavec (ki bi delal samo z mladoletnimi storilci kaznivih dejanj).</i>	27	77.1	8	22.9	35	100.0
<i>Strokovni delavci na CSD-jih so z delom preobremenjeni, zato NOSV izvajajo slabše, kot bi ga lahko sicer.</i>	28	80.0	7	20.0	35	100.0
<i>NOSV bi bil uspešnejši, če bi v neposredni bližini obstajala ponudba različnih dejavnosti, v katere bi se lahko mladoletnik vključeval.</i>	32	91.4	3	8.6	35	100.0
<i>Za izvajanje ukrepa NOSV bi morali obstajati standardi in normativi oziroma nek pravilnik.</i>	27	77.1	8	22.9	35	100.0
<i>Menim, da sem za uspešno izvajanje NOSV dovolj strokovno usposobljen.</i>	32	91.4	3	8.6	35	100.0
<i>Na področju izvajanja NOSV bi želel pridobiti dodatna, nova znanja.</i>	35	100.0	0	0.0	35	100.0

Z vsemi trditvami se večina strokovnih delavcev strinja. Največ se jih strinja s tem, da bi bil ukrep NOSV uspešnejši, če bi mladoletnika lahko vključili v razne vzporedne dejavnosti in če bi jim pomagali prostovoljci ali javni delavci. Te oblike so, kot kaže, še premalo razvite. Skoraj vsi so mnenja, da so strokovno dovolj usposobljeni za izvajanje ukrepa NOSV, bi pa kljub temu želeli pridobiti dodatna znanja.

6.2 Izvajanje ukrepa NOSV

Ena od slabosti izvajanja ukrepa, ki so bile ugotovljene v Skabernetovi raziskavi (1966), je bila prepozno navezovanje stikov med strokovnim delavcem in mladoletnikom po izreku ukrepa. Zanimalo me je, kako hitro strokovni delavci v današnjem času vzpostavljajo stike z mladoletniki. S pedagoškega vidika in vidika učinkovitosti bi moral biti prvi stik po izreku ukrepa vzpostavljen takoj ali v nekaj dneh, s pravnega vidika pa šele po prejemu pravnomočnega sklepa o izrečenem ukrepu.

Tabela 17: Trajanje od prejema pravnomočnega sklepa do poskusa prvega stika

<i>Število dni od prejema sklepa do poskusa vzpostavitve prvega stika</i>	<i>Število</i>	<i>Odstotek (%)</i>
<i>Pred prejemom sklepa</i>	18	20.5
<i>0–14</i>	34	38.6
<i>15–30</i>	18	20.5
<i>31–60</i>	12	13.6
<i>61 in več</i>	6	6.8
<i>Skupaj</i>	88	100.0

S tem vprašanjem sem želela izvedeti, kdaj so strokovni delavci prvič po prejemu sklepa poskusili vzpostaviti stik z mladoletnikom; torej je bila pobuda na njihovi strani, ni pa rečeno, da je bil takrat stik res vzpostavljen. Največ strokovnih delavcev (38.6 %) je poskušalo stopiti v stik z mladoletnikom v roku 14 dni po prejemu sklepa, 20.5 % pa v roku enega meseca po prejemu sklepa. Pred prejemom sklepa je to poskušalo 20.5 % strokovnih delavcev, kar pomeni prizadevanje strokovnih delavcev po čim hitrejšem izvajanju ukrepa. Vendar je pomemben tudi podatek, koliko časa poteče od izreka ukrepa na sodišču do prejema pravnomočnega sklepa na centrih za socialno delo. Samo približno četrtnina sklepov

(25.8 %) pride na center za socialno delo v roku 14 dni od izreka, v nadaljnjih 14 dneh pa še 20.4 %. Torej več kot polovica sklepov pride na center šele en mesec ali dlje po izreku. V tej raziskavi je v povprečju preteklo od izreka ukrepa do prejema sklepa 42 dni. Takšen časovni zamik negativno vpliva na začetek izvajanja ukrepa oziroma na prvo in hitro vzpostavljajanje stikov med strokovnim delavcem in mladoletnikom.

Tabela 18: Vzpostavljen prvi stik po izreku ukrepa NOSV

Število dni od izreka ukrepa do vzpostavitve prvega stika	Število	Odstotek (%)
<i>0-14</i>	17	19.1
<i>15-30</i>	6	6.7
<i>31-60</i>	28	31.5
<i>61-90</i>	18	20.2
<i>91 in več</i>	20	22.5
<i>Skupaj</i>	89	100.0

S pedagoškega vidika je najbolj pomembno, kako hitro po izreku ukrepa je dejansko vzpostavljen stik. Vidimo, da se samo v 19.1 % primerov to zgodi v roku 14 dni od izreka, v 6.7 % v roku enega meseca, v kar 51.7 % primerov pa preteče do prvega stika od 30 do 90 dni. V tej raziskavi je v povprečju minilo od izreka ukrepa do prvega stika 73 dni, kar je dva meseca in pol!

Tabela 19: Trajanje ukrepa v mesecih

Trajanje ukrepa	Število	Odstotek (%)
<i>Do 12 mesecev</i>	3	4.8
<i>13-24</i>	27	43.6
<i>25-36</i>	25	40.3
<i>37 in več</i>	7	11.3
<i>Skupaj</i>	62	100.0

Ukrep NOSV se je v povprečju izvajal dve leti in tri mesece. V 43.6 % primerov se je zaključil prej kot v dveh letih, v 40.3 % pa je trajal do treh let. V treh primerih se je izvajal manj kot eno leto, ker je bil ukrep nadomeščen z zavodskim ukrepom, v sedmih primerih pa se je izvajal več kot tri leta, ker so imeli ukrep NOSV večkrat izrečen ali pa je bil izdan sklep o ustavitvi ukrepa šele nekaj mesecev po preteku treh let.

Tabela 20: Pogostost primerov, v katerih je bil pred ukrepom NOSV izrečen kakšen drug ukrep

Pred NOSV izrečen drug ukrep	Število	Odstotek (%)
<i>Da</i>	19	20.0
<i>Ne</i>	76	80.0
<i>Skupaj</i>	95	100.0

Predhodno izrečeni vzgojni ukrepi govorijo o načelu postopne kaznovanosti. Vidimo, da kar v 80 % primerov mladoletniki pred ukrepom NOSV niso imeli izrečenega drugega ukrepa.

Tabela 21: Pogostost primerov, v katerih je isti strokovni delavec vodil pripravljalni postopek in izvajal NOSV

Isti strokovni delavec: PP in NOSV	Število	Odstotek (%)
<i>Da</i>	74	78.7
<i>Ne</i>	20	21.3
<i>Skupaj</i>	94	100.0

V 78.7 % primerov je isti strokovni delavec vodil pripravljalni postopek in izvajanje ukrepa, v 21.3 % pa sta to vodili različni osebi (razlogi niso znani). Od 26 centrov, ki so sodelovali v raziskavi, je znano, da imajo samo na enem centru ti dve funkciji načrtno ločeni in jih izvajata dva strokovna delavca. V prvem delu ankete je 27.3 % strokovnih delavcev menilo, da bi ti dve funkciji morali izvajati dve osebi, ker se po naravi izključujeta.

Tabela 22: Pogostost primerov, v katerih je bil narejen (pisni) individualni načrt dela/izvajanja NOSV

Načrt dela	Število	Odstotek (%)
<i>Da</i>	22	23.4
<i>Ne</i>	72	76.6
<i>Skupaj</i>	94	100.0

Za večino mladoletnikov (76.6 %) ni bil narejen načrt dela. Na tem področju ni opaznega napredka v primerjavi z obdobjem 1965–68, ko je Skaberne (1966) v raziskavi ugotovil, da so za najmanj $\frac{3}{4}$ mladoletnikov socialni delavci ukrep izvajali stihijsko, brez načrta, to pa na uspešnost ukrepa slabo vpliva.

Tabela 23: Mesto in pogostost izvajanja ukrepa NOSV

Mesto stika	nikoli		poredko		pogosto		skoraj vedno ali vedno		skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
<i>V pisarni strokovnega delavca</i>	0	0	2	2.1	26	27.4	67	70.5	95	100.0
<i>Na domu mladoletnika</i>	45	47.4	38	40.0	11	11.6	1	1.1	95	100.0
<i>Med vrstniki, na ulici, igrišču, v lokalu, kjer se mladoletnik zadržuje</i>	77	81.1	16	16.8	2	2.1	0	0	95	100.0
<i>V šoli, na delovnem mestu</i>	78	82.1	14	14.7	3	3.2	0	0	95	100.0
<i>V društvih, mladinskih centrih, ob raznih dejavnostih</i>	75	78.9	14	14.7	6	6.3	0	0	95	100.0

Ukrep se je skoraj pri vseh mladoletnikih (97.9 %) večino časa izvajal v pisarni, le redkokdaj tudi drugje. Pri približno polovici mladoletnikov se ukrep nikoli ni izvajal na domu, pri 40 % mladoletnikov pa so bili stiki na domu le občasni. Le v redkih primerih se je ukrep izvajal tudi na ulici, igrišču, v šoli, drugih organizacijah ali ob različnih dejavnostih. Takšno izvajanje ukrepa sovпада s predstavami strokovnih delavcev o tem, kje naj bi izvajanje ukrepa potekalo, saj so mnenja, da se mora ukrep izvajati predvsem v pisarni. Na račun zanemarjanja dela v mladoletnikovem okolju in z okoljem so letele kritike že pred 40 leti (Skaberne, 1966).

Tabela 24: Pogostost stikov, ki so bili vzpostavljeni med strokovnim delavcem in mladoletnikom

Število stikov	Število	Odstotek (%)
<i>1x na dva meseca ali redkeje</i>	26	27.7
<i>1x na mesec</i>	46	48.9
<i>2–3x na mesec</i>	20	21.3
<i>4–6x na mesec</i>	1	1.1
<i>7x in več na mesec</i>	1	1.1
<i>Skupaj</i>	94	100.0

Pri večini mladoletnikov (76.6 %) so stiki potekali le 1x na mesec ali pa še bolj poredko, le pri 23.5 % primerov pa so bili (dovolj) pogosti. Stikov med mladoletniki in strokovnimi delavci je manj, kot bi jih bilo po njihovem mnenju treba, da bi bil ukrep uspešno izveden.

Med 18 specifičnimi cilji so strokovni delavci oziroma mladoletniki najpogosteje zasledovali naslednje:

- da mladoletnik redno obiskuje šolo ali hodi v službo,
- da mladoletnik opusti večino neprimernih oblik vedenja,
- da mladoletnik ne izvršuje več kaznivih dejanj,
- da mladoletnik samostojno sprejema odločitve in prevzema odgovornost za svoje vedenje in
- da mladoletnik spremeni svoj vrednostni sistem.

Vsi ti cilji se nanašajo na doseganje sprememb pri mladoletniku – njegovem vedenju ali osebnostnih značilnostih, noben pa na spremembe pri družini.

Tabela 25: Ocena strokovnih delavcev o kakovosti sodelovanja mladoletnikov pri izvajanju ukrepa

Ocena sodelovanja	Število	Odstotek (%)
Zelo slabo	7	7.4
Slabo	24	25.3
Zadovoljujoče	43	45.3
Dobro	21	22.1
Skupaj	95	100.0

Približno dve tretjini mladoletnikov sta v izvajanju ukrepa zadovoljujoče ali dobro sodelovali, približno tretjina mladoletnikov pa je sodelovala zelo slabo ali slabo, kar negativno vpliva na samo uspešnost ukrepa.

Tabela 26: Ocena strokovnih delavcev o kakovosti njihovih odnosov z mladoletniki

	zelo slabo		slabo		dobro		zelo dobro		skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Kakovost stika z mladoletnikom	4	4.2	16	16.8	50	52.6	25	26.3	95	100.0
Komunikacija z mladoletnikom	1	1.1	18	18.9	47	49.5	28	29.5	94	100.0
Vpliv na mladoletnika	6	6.3	28	29.5	49	51.6	12	12.6	95	100.0

Za približno $\frac{3}{4}$ primerov so strokovni delavci ocenili, da so imeli z mladoletnikom zelo dober ali dober stik in komunikacijo, za dve tretjini mladoletnikov pa, da so nanje imeli tudi dober vpliv. Izmed vseh treh komponent odnosa je vpliv na mladoletnika najslabši.

Tabela 27: Kakovost odnosa mladoletnika do strokovnega delavca (po oceni strokovnih delavcev)

Odnos mladoletnika do strokovnega delavca	Število	Odstotek (%)
<i>Mladoletnik je str. Delavcu večinoma zaupal, bil v odnosu iskren</i>	61	64.2
<i>Mladoletnik je bil do str. Delavca večinoma zadržan, distanciran</i>	26	27.4
<i>Mladoletnik se je str. Delavca večinoma izogibal, ga odklanjal</i>	8	8.4
<i>Skupaj</i>	95	100.0

V približno dveh tretjinah primerov je bil med strokovnim delavcem in mladoletnikom vzpostavljen iskren in zaupen odnos, v tretjini primerov pa je bil mladoletnik do strokovnega delavca zadržan ali ga je celo odklanjal. Predvidevam, da gre za isto tretjino mladoletnikov, ki je v izvajanju ukrepa zelo slabo ali slabo sodelovala (tabela 25).

Tabela 28: Vključenost mladoletnika v razne dejavnosti/dodatne aktivnosti v okviru NOSV

Dodatne aktivnosti v okviru NOSV	da		ne		skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%
<i>Mladoletnik je prejemal učno pomoč ali družabništvo s strani prostovoljca ali javnega delavca</i>	18	18.9	77	81.1	95	100.0
<i>Mladoletnik je bil vključen v kakšno dejavnost ali skupino (TSV, mladinske delavnice, Reasonerjev program idr.)</i>	18	18.9	77	81.5	95	100.0
<i>Mladoletnik je bil deležen strokovne pomoči ali obravnave v drugi instituciji (SC, CPM, DNK, psihiatrija idr.)</i>	12	12.6	83	87.4	95	100.0
<i>Mladoletnik je obiskoval zavod za zaposlovanje</i>	41	43.2	54	56.8	95	100.0
<i>Mladoletnik je obiskoval drugo</i>	4	4.2	91	95.8	95	100.0

Večina mladoletnikov (pribl. 80 %) v okviru izvajanja ukrepa NOSV ni bila deležna drugih strokovnih obravnav ali pomoči v okviru drugih institucij. Približno polovica jih je v tem času obiskovala zavod za zaposlovanje. 12 mladoletnikov je v času izvajanja ukrepa obiskovalo druge strokovne institucije, in sicer: 4 svetovalni center, 3 psihiatrijo, 2 PUM, 1 ambulanto za zdravljenje odvisnosti in 2 metadonski program. »Druge« programe so obiskovali

4 mladoletniki, in sicer: 1 skupino zdravljenih alkoholikov, 1 stanovanjsko skupino, 1 mladinski dom in 1 psihologinjo na CSD.

Mladoletniki so premalo vključeni v druge dejavnosti, ki bi se odvijale vzporedno z izvajanjem ukrepa NOSV. Mislim predvsem na različne skupine mladostnikov (športne, kulturne) v okviru mladinskih centrov ali programov učno-vzgojne pomoči. Oblika pomoči, ki jo izvajajo prostovoljci in javni delavci, je premalo razvita, saj je te pomoči deležnih le pribl. 20 % mladoletnikov.

Tabela 29: Ocena strokovnih delavcev o uspešnosti izvedenega ukrepa

Ocena ukrepa	Število	Odstotek (%)
Neuspešen (1)	7	7.5
Bolj neuspešen kot uspešen (2)	18	19.4
Deloma uspešen (3)	30	32.3
Uspešen (4)	38	40.9
Skupaj	93	100.0
Povpr: Ocena ukrepa	3.06	/

Za $\frac{3}{4}$ mladoletnikov so strokovni delavci ukrep ocenili kot uspešen ali deloma uspešen, za $\frac{1}{4}$ pa kot povsem ali deloma neuspešen. Glede na to, da so za $\frac{1}{3}$ mladoletnikov ocenili, da so v izvajanju ukrepa slabo sodelovali in da je $\frac{1}{3}$ mladoletnikov do njih gojila zadržan odnos ali jih celo odklanjala, bi pričakovala, da bo tudi delež neuspešnih ukrepov približno $\frac{1}{3}$. Povprečna ocena izvedenosti ukrepa je 3.06 na štiristopenjski lestvici (1 pomeni povsem neuspešen in 4 povsem uspešen ukrep).

Tabela 30: Ocena strokovnih delavcev o ustreznosti ukrepa NOSV za obravnavane mladoletnike

Odgovor	Število	Odstotek (%)
Ukrep je bil uspešen	65	69.1
Ukrep ni bil uspešen	29	30.9
Skupaj	94	100.0

Za večino mladoletnikov so strokovni delavci ocenili, da je bil ukrep NOSV ustrezen, za približno eno tretjino mladoletnikov pa, da je bil neustrezen. Za 35.1 % mladoletnikov ne bi ponovno predlagali izreka tega ukrepa. V večini primerov (56.2 %) bi za te predlagali milejši ukrep – navodilo ali ukor.

6.3 Preverjanje hipotez

V raziskavi so se delno ali povsem potrdile tri hipoteze, in sicer: značilnosti mladoletnika in njegove družine so v povezavi z:

- izvajanjem ukrepa,
- subjektivno oceno uspešnosti ukrepa in
- prognozo njegovega vedenja.

Bolj ko je problematična družina mladoletnika in višja ko je stopnja kriminalnosti pri mladoletniku, slabše je izvajanje ukrepa, slabša je ocena uspešnosti ukrepa ter prognoza mladoletnikovega vedenja in prihodnosti. Slabše izvajanje se izraža skozi manjše število stikov med strokovnim delavcem in mladoletnikom, skozi njun slabši medsebojni odnos, slabše sodelovanje mladoletnika v izvajanju ukrepa, drugačen izbor ciljev in slabšo doseženost izbranih ciljev. Po mnenju strokovnih delavcev bodo mladoletniki iz bolj problematičnih družin v prihodnosti večkrat (kot mladoletniki iz bolj urejenih družin) imeli težave, pogosteje se bodo preživljali s kriminalom, finančno bodo odvisni in imeli bodo težave z odvisnostjo. Te negativne zveze ne presenečajo, saj bolj ko ima posameznik izoblikovan stil življenja in utrjeno pot, bolj vztraja v svojih navadah in odklanja drugačna usmerjanja.

Dve hipotezi se nista potrdili, in sicer:

- V pojmovanju vzgojnega ukrepa NOSV obstajajo med različnimi podskupinami strokovnih delavcev (glede na starost, spol, izobrazbo idr.) statistično pomembne razlike.
- Izvajanje ukrepa NOSV se ne razlikuje od pojmovanja ukrepa NOSV.

Menim, da se prva hipoteza ni potrdila zaradi premajhnega numerusa. Predvidevam, da bi vzorec z večjim številom strokovnih delavcev omogočil smiselnejše tvorjenje podskupin, to pa bi dalo drugačne rezultate. Kot zanimivost naj omenim le, da se je največ statistično značilnih razlik pokazalo pri spremenljivki dodatnega izobraževanja. Strokovni delavci brez dodatne izobrazbe so izkazovali višje strinjanje z bolj represivnimi načini izvajanja ukrepa, strokovni delavci z dodatno izobrazbo pa so bili bolj permissivno naravnani.

Pri oblikovanju druge hipoteze sem izhajala iz predpostavke, da teoretične predstave o ukrepu, ki jih ima vsak strokovni delavec,

vplivajo na njegovo izvajanje ukrepa. Predvidevala sem, da ukrep izvajajo tako, kot ga razumejo in kot si ga v teoriji predstavljajo, vendar se hipoteza ni potrdila, kar pomeni, da strokovni delavci ukrep izvajajo drugače, kot mislijo, da je prav ali najboljše. Pomembne razlike med pojmovanjem in izvajanjem ukrepa so se pokazale pri izdelavi individualnega načrta dela in pisnega dogovora (večina misli, da je oboje treba narediti, vendar v praksi tega ne izdelajo), pri številu stikov z mladoletnikom (v praksi jih imajo manj, kot se jim zdi potrebno) in pri mestu izvajanja ukrepa (čeprav strokovni delavci menijo, da je treba ukrep izvajati tudi izven pisarne, to premalokrat realizirajo). Menim, da je preobremenjenost strokovnih delavcev eden pomembnejših vzrokov, ki povzročajo razlike med pojmovanjem in izvajanjem ukrepa.

7 Pregled glavnih ugotovitev in implikacije za prakso

Raziskava o pojmovanju in izvajanju ukrepa NOSV je pokazala mnogo značilnosti izvajanja ukrepa. Nekatere ugotovitve te raziskave so primerljive z izsledki raziskave o NOSV, ki je bila v obdobju 1965–1968 opravljena v okviru Inštituta za kriminologijo. Na tem mestu sem povzela bistvene ugotovitve, naredila primerjavo s predhodno raziskavo in podala nekaj predlogov za uvedbo novosti in sprememb v praksi.

7.1 Strokovni delavci

Ukrep NOSV izvajajo pretežno ženske (86 %). Večina strokovnih delavcev ima visoko izobrazbo (74 %), največ je socialnih delavcev (80 %). Približno 60 % strokovnih delavcev ima opravljeno dodatno izobraževanje (v obsegu 60 ali več ur) in približno 60 % strokovnih delavcev opravlja relativno specializirane naloge na centru za socialno delo. To pomeni, da poleg obravnave mladoletnih storilcev kaznivih dejanj nad 14 let izvajajo naloge, povezane s socialnim varstvom otrok, mladostnikov in družin. V primerjavi s predhodno raziskavo lahko na tem področju ugotovimo pozitivne spremembe: višjo in primernejšo izobrazbeno strukturo ter večjo specializacijo dela strokovnih delavcev.

7.2 Mladoletniki

V 31 % primerov je ukrep NOSV izrečen mladoletnikom v 17. letu starosti, v 37 % primerov pa je ukrep izrečen že polnoletnim mladostnikom. Vidimo, da se ukrep izreka v relativno visoki starosti, to pa izvajanje ukrepa otežuje, saj je težje delati in prevzgjajati starejše, osebnostno in vedenjsko že precej izoblikovane mladostnike. Smiselno bi bilo pospešiti postopke, izrekati ukrepe čim prej, polnoletnim pa NOSV izreči le izjemoma.

Strokovni delavci so ocenili stopnjo kriminalitete mladoletnikov, pri čemer pomeni 1. stopnja najblažjo kriminaliteto: enkratno kaznivo dejanje situacijske narave, 4. stopnja pa najtežjo kriminaliteto: težka, organizirana, ponavljajoča se kazniva dejanja. Za 54 % mladoletnikov so ocenili 3. stopnjo kriminalitete, za 25 % mladoletnikov 2. stopnjo, 13 % mladoletnikom so pripisali 1. stopnjo in 8 % 4. stopnjo kriminalitete. Na izrek ukrepa vplivajo predvsem mladoletnikove osebnostne lastnosti, duševna razvitost, vzgoja in razmere, v katerih živi, manj pa teža in narava kaznivega dejanja, vendar lahko okvirno trdimo, da NOSV ni primeren ukrep za mladoletnike 1. in 4. stopnje kriminalitete. Ukrep je bil torej v 21 % izrečen neustrezni populaciji, vendar bi takšno zaključevanje nujno potrebovalo natančnejše analize (okolščin, osebnostne strukture mladoletnikov, uspešnosti ukrepa itd.). V raziskavi 1965–68 so ugotovili, da je bil v 42.5 % ukrep izrečen tistim mladoletnikom, katerim glede na njihovo osebnostno strukturo ne bi smel biti izrečen. Ker v svoji raziskavi nisem proučevala osebnostne strukture mladoletnikov, ni mogoče ugotoviti, ali danes izrekajo NOSV osebnostno bolj primernim mladoletnikom ali ne. S tem vprašanjem je tesno povezana usposobljenost strokovnih delavcev, in sicer ustrezno diagnosticiranje in sodelovanje s sodiščem. Ker je usposobljenost višja, prav tako pa je boljše sodelovanje s sodiščem, predvidevam, da so tudi na tem področju pozitivne spremembe. Vendar se po drugi strani NOSV pogosteje izreka zaradi krize zavodov in splošne permisivne (nerepresivne) tendence. 60 % strokovnih delavcev je mnenja, da se ukrep NOSV izreka tudi tistim mladoletnikom, za katere bi bil primernejši zavodski ukrep.

V 80 % primerov mladoletniki pred NOSV niso imeli izrečenih drugih vzgojnih ukrepov. To pomeni, da je bil za 80 % mladoletnikov NOSV prvi vzgojni ukrep. Ugotovimo lahko, da se ukrep NOSV ne

izreka kot strožja sankcija oz. kot posledica predhodno neuspešnih ukrepov. Sklepamo lahko, da se torej v večini primerov ne zasleduje načela postopne kaznovanosti. Menim, da bi pri določenem delu populacije, ki ima izrečen NOSV, lahko vzgojne ali prevzgojne učinke dosegli že ob milejših ukrepih – ukoru ali navodilih –, vendar je problem v tem, da nekatera navodila v praksi ne (za)živijo, in pa v tem, da se starejšim mladoletnikom ne more samostojno izreči navodila, ampak le v kombinaciji z NOSV. 94 % strokovnih delavcev meni, da se ukrep NOSV pogosteje izreka zato, ker nekateri vzgojni ukrepi v praksi niso razviti.

V 48 % je poleg NOSV izrečeno tudi navodilo, največkrat poravnati se z oškodovancem, temu pa sledi opravičilo oškodovancu. Pri starejših mladoletnikih se pogosto NOSV izreka zato, ker ni možno izreči navodila kot samostojnega ukrepa. To določilo kazenskega zakonika bi bilo smiselno spremeniti.

V 61 % mladoletnikovih družin so prisotni sociopatološki pojavi (alkoholizem, nasilje, zlorabe, depresije idr.); 79 % mladoletnikov odrašča brez ustreznih vzgojnih okvirjev (ker so prepuščeni sami sebi ali pa so starši vzgojno nemočni); 68 % mladoletnikov se družijo z vrstniki, ki so negativno orientirani; 64 % mladoletnikov pa v času izreka NOSV obiskuje šolo.

7.3 Vsebina in izvedba ukrepa

Strokovni delavci vzpostavijo prvi stik z mladoletnikom po izreku ukrepa prepozno. V samo 19 % primerov je prvi stik vzpostavljen v 14 dneh po izreku, v 7 % v obdobju 15–30 dni po izreku, v 31 % pa v obdobju 30–60 dni po izreku. V kar 43 % pa preteče med izrekom ukrepa in prvim stikom več kot dva meseca. Vzrokov za prepozno vzpostavljanje prvih stikov je več:

- sodišča pozno pošiljajo pravnomočne sklepe (v raziskavi se je pokazalo, da je v povprečju preteklo 42 dni od izreka ukrepa do prispetja pravnomočnega sklepa na CSD);
- večina strokovnih delavcev počaka na pravnomočni sklep sodišča in tudi ko ga prejme, mladoletnika ne povabi takoj na razgovor, ampak preteče v 24 % primerov še 0–14 dni, v 20 % primerov pa od 15–30 dni itd. Nekaj strokovnih delavcev (19 %) vzpostavi stik z mladoletnikom še pred prejemanjem pravnomočnega sklepa;
- včasih se mladoletniki na prva vabila ne odzovejo, kar še podaljša

prazno obdobje med izrekom in začetkom izvajanja ukrepa.

Na tem področju ni pozitivnih sprememb v primerjavi z obdobjem 1965–68, ko so ugotovili, da so socialni delavci pri skoraj treh četrtinah mladoletnikov vzpostavili prve stike z njimi po preteku 14 dni od izreka ukrepa, pri skoraj tretjini pa šele po več kot dveh mesecih. V prihodnje bi bilo smiselno, da bi se strokovni delavec z mladoletnikom dogovoril za termin prvega stika kar na sodišču (tako po izreku ukrepa, termin pa bi določil čim prej), seveda pa je to možno le v tistih primerih, ko se mladoletnik na izrek sodišča ne pritoži. Predvidevam, da bi tudi sodišča lahko skrajšala rok odpošiljanja pravnomočnih sklepov in s tem prispevala k hitrejšemu vzpostavljanju stikov med strokovnim delavcem in mladoletnikom.

V okviru ukrepa NOSV je med strokovnim delavcem in mladoletnikom vzpostavljeno premajhno število stikov. V 28 % primerov se je strokovni delavec srečal z mladoletnikom enkrat na dva meseca ali redkeje, v 49 % primerov enkrat na mesec, samo v 23 % primerov pa so bili stiki (dovolj) pogosti (2–3-krat in več na mesec). Pogosto srečevanje strokovnega delavca in mladoletnika pozitivno vpliva na njun medsebojni odnos in zaupanje, omogoča lažje in hitrejšo doseganje ciljev ter intenzivnejše spremljanje mladoletnika. Vsaj v začetku bi morali stiki potekati zelo pogosto: prve tri mesece najmanj na 14 dni, kasneje pa lahko bolj poredko, npr. 1x na mesec. Pogostost stikov ni pomembna samo zaradi učinkovitosti tretmaja ter vzpostavitve medsebojnega odnosa in zaupanja, ampak tudi z vidika ekonomičnosti, saj bi se ukrep NOSV ob intenzivnejšem tretmaju lahko izvajal krajše obdobje. Kritike na račun prereditih stikov so izrekli tudi pred 40 leti, saj so ugotovili, da so imeli socialni delavci le pri slabi tretjini mladoletnikov po enega in več razgovorov na mesec, pri pretežni večini pa redkeje.

Za 77 % mladoletnikov ni bil narejen načrt dela, do podobnih ugotovitev pa so prišli tudi v raziskavi iz obdobja 1965–68, in sicer, da so pri večini mladoletnikov (za najmanj tri četrtine) socialni delavci vodili NOSV stihijsko, brez načrta. Na tem področju torej ni zaznati kakšnih pozitivnih sprememb, razen če upoštevamo podatek, da je 49 % mladoletnikov podpisalo dogovor o NOSV. Ta sicer ne more (povsem) nadomestiti načrta, lahko pa vsebuje osnovna pravila in informacije o izvajanju ukrepa. V prihodnje bi načrtovanju tretmaja morali namenjati več pozornosti in ga tudi dosledno izvajati. Podatki raziskave kažejo, da so strokovni delavci

sicer mnenja, da je načrt dela treba narediti. Predvidevam, da pri tem potrebujejo le določene strokovne usmeritve in vzpodbude.

Ukrep NOSV se je v 98 % primerov pogosto ali vedno izvajal v pisarni strokovnega delavca, redko pa na drugih mestih. Strokovni delavci menijo, da bi se moral ukrep izvajati predvsem v pisarni, še kar pogosto v raznih društvih, organizacijah ali ob raznih dejavnostih, občasno na domu mladoletnika, sploh nikoli pa v šoli, službi, na ulici, v lokalni ali kje drugje, kjer se mladoletnik zadržuje. Ukrep se premalokrat izvaja izven pisarne, v raznih društvih in na domu. To bi lahko izboljšali z vključitvijo soizvajalcev, na primer prostovoljcev ali javnih delavcev, ki bi se z mladoletnikom srečevali ob raznih dejavnostih in v njegovem neposrednem okolju.

Ena od ugotovitev raziskave iz obdobja 1965–1968 je bila, da so strokovni delavci premalo pozornosti namenjali sanacijskemu delu z družinami. V moji raziskavi se je pokazalo, da so strokovni delavci v 80 % pritegnili družinske člane k sodelovanju, v 82 % pa so njihovo sodelovanje ocenili kot zadovoljujoče ali dobro. Oba deleža sta precej visoka, vendar ne povesta ničesar o tem, ali so strokovni delavci dejansko delali z družino oziroma pri čem so družinski člani sodelovali. Možno je, da se sodelovanje nanaša predvsem na pripravljalni postopek, spremljanje izvajanja ukrepa in evalvacijo, manj ali nič pa na njihovo spreminjanje v vzgojnem ravnanju ali na drugih področjih. V izvajanje ukrepa je bilo vključenih zelo malo (v 4 % primerov) drugih pomembnih oseb iz mladoletnikovega življenja (trenerji, učitelji, partnerji, prijatelji idr.).

Izbira ciljev v okviru tretmaja NOSV kaže na (pre)majhno intenziteto dela z družinami, saj so se vsebine tretmaja le redko dotikale področja družine – medsebojnih odnosov, vzgoje, reševanja težav idr. Najbolj pogosto so zasledovali cilje na področju mladoletnikovega šolanja, zaposlitve in spremembe vedenja v smislu samokontrole in prenehanja izvrševanja kaznivih dejanj. V prihodnje bi bilo treba več pozornosti namenjati oblikam pomoči in delu z družinami.

Najpogostejša metoda dela v okviru izvajanja NOSV je po navedbi strokovnih delavcev svetovanje, to pa zajema: razgovore, intervju, usmerjene pogovore, informiranje, podporo, pohvalo, vzpodbudo, soočanje, načrtovanje, spremljanje ciljev itd. Tej metodi sledi pomoč mladoletniku pri vključevanju v različne aktivnosti

(TSV, tabori) in nato delo s starši/družino. V predhodni raziskavi so ugotovili, da so socialni delavci čutili močno potrebo po psihološkem vodenju in svetovanju ter so verjetno menili, da to tudi izvajajo, ker niso izražali posebne potrebe po sodelovanju s psihološko službo. Socialnim delavcem so tudi očitali, da mladoletnikom niso nudili neposredne pomoči, ampak so se prvenstveno zadovoljili z dajanjem nasvetov, kar ni doprineslo k uspešnosti ukrepa, premalo pozornosti pa so tudi namenili odstranjevanju problemov in sanacijskemu delu z družinami mladoletnikov. Menim, da so metode dela danes bolj jasne in izoblikovane kot pred 40 leti, ne morem pa na osnovi rezultatov svoje raziskave zaključevati, ali so socialni delavci primerno usposobljeni za svetovanje ali ne. Menim, da osnovna znanja o svetovanju pridobijo v času študija, nadgradnja pa je odvisna od entuziazma, lastnega napredovanja in razvijanja prakse vsakega posameznika.

Pozitivna sprememba je opazna pri stalnosti izvajalcev ukrepa. V obdobju 1965–68 so ugotovili, da so se pri približno polovici primerov socialni delavci menjavali. Ukrep sta vodila dva ali celo trije strokovni delavci, kar ne more ugodno vplivati na njegovo uspešnost. V moji raziskavi se je pokazalo, da je ukrep NOSV v 79 % primerov izvajal isti strokovni delavec.

7.4 Uspešnost ukrepa in predvidena prihodnost mladoletnikov

Boljšo in objektivnejšo oceno učinkovitosti oziroma uspešnosti ukrepa bi dobili, če bi raziskovali vedenjske in osebnostne lastnosti ter življenjske razmere mladoletnika pred izvajanjem ukrepa in po njem, vendar sem v raziskavi ugotavljala uspešnost ukrepa le na osnovi mnenja strokovnih delavcev. Ob upoštevanju različnih dejavnikov – splošna ocena ukrepa, dosežene spremembe, kako je mladoletnik sodeloval in doživljal ukrep, ali bi ponovno predlagali ta ukrep – lahko ugotovimo, da je ukrep v 70–80 % primerov uspešen, v 20–30 % primerov pa neuspešen.

Delež neuspešnih ukrepov sovпада tudi z negativno prognozo mladoletnikovega vedenja. Za približno 20–30 % mladoletnikov so strokovni delavci napovedali, da bodo imeli v življenju težave, da se bodo preživljali nezakonito (s kriminalom), da bodo imeli težave z odvisnostjo (droge, alkohol), da ne bodo zaposleni, da bodo finančno

odvisni od drugih in da bodo do drugih agresivni.

Delež uspešnosti bi lahko povečali z ustrežnejšo izbiro oziroma izrekom vzgojnih ukrepov, kar pomeni, da bi bil za nekatere mladoletnike namesto NOSV primernejši milejši, za druge pa strožji ukrep. Izrek vzgojnih ukrepov je sicer v pristojnosti sodišč, vendar ob dobrem medsebojnem sodelovanju in ustrezni usposobljenosti diagnosticiranja lahko tudi strokovni delavci prispevajo k izrekanju primernejših ukrepov. Seveda je pomembno tudi to, da vsi vzgojni ukrepi v praksi dejansko živijo, ne da so dani le kot teoretična možnost.

Delež uspešnosti pa bi lahko povečali tudi z boljšim izvajanjem ukrepa, predvsem:

- s čim zgodnejšo vzpostavitvijo prvega stika po izreku ukrepa,
- z izdelavo individualnega načrta dela,
- s pogostejšimi stiki,
- z večjo intenziteto dela z družinami,
- s sodelovanjem in vključevanjem mladoletnika v različne podporne službe (skupine, dejavnosti, društva),
- s stalnim izobraževanjem, razvijanjem samokritičnosti, sodelovanjem z drugimi strokovnimi institucijami idr.

Raziskava o izvajanju ukrepa ni dala takšnih rezultatov ali zvez, na osnovi katerih bi lahko predpisali ali oblikovali enoten model izvajanja ukrepa. To ne pomeni zelene luči za metodologijo po principu poskusov in napak. Okvirne organizacijske značilnosti bi morale biti v vseh izvedbah ukrepa enake (hitra vzpostavitev prvega stika, pogostost stikov, izdelava načrta dela, pisanje poročil idr.), posebne metode dela pa odvisne od individualnih potreb mladoletnika in koncepta dela strokovnega delavca. Vsak strokovni delavec bi moral biti sposoben strokovnega (teoretičnega) utemeljevanja svoje metodološke prakse.

7.5 Predlogi za nove oblike dela

Menim, da bi uspešnost ukrepa NOSV lahko bistveno izboljšali z uvedbo **pomočnikov/sodelavcev** – prostovoljcev ali javnih delavcev, ki bi sodelovali pri izvajanju ukrepa. Pomočnik bi bil vključen v sodelovanje že od samega začetka – pri načrtovanju dela in pri konkretnem delu z mladoletnikom. Z njim bi se srečeval 2–3-

krat tedensko z namenom nudenja pomoči na šolskem področju, pri zaposlovanju, organizaciji in preživljanju prostega časa, urejanju formalnosti ter na drugih področjih. To so neposredne oblike pomoči mladoletniku, za katere – predvidevam – strokovnim delavcem primanjkuje časa. V raziskavi 1965–68 so socialnim delavcem očitali, da teh oblik pomoči v okviru ukrepa ne izvajajo, pa bi jih morali. Ob vključitvi pomočnika/sodelavca bi strokovnemu delavcu ostale strokovne, koordinacijske in administrativne naloge.

Sodelovanje pomočnikov bi pomenilo več stikov z mladoletnikom, torej večjo intenziteto dela, pomoči in nadzora ter s tem hitrejšo in učinkovitejšo doseganje ciljev. Z vključitvijo pomočnikov bi dosegli tudi večjo fleksibilnost tretmaja – hitrejšo in lažje prilagajanje individualnim potrebam, zmožnostim in željam mladoletnika. Stiki bi v večji meri potekali v neposrednem mladoletnikovem okolju – na domu, igrišču in v društvih, s čimer bi realizirali načelo dela v skupnosti in vključevanja v socialno sredino.

Z vidika pozitivne identifikacije bi bili primernejši predvsem pomočniki moškega spola, osebnostno zreli in izoblikovani, zdravih pogledov in načinov življenja, z afiniteto do dela, s pedagoškim erosom in primerno usposobljenostjo. Glede na vrsto pogojev, intenziteto in zahtevnost dela bi morali za svoje delo prejemati plačilo. Menim, da takšnega obsega dela in odgovornosti ne bi smeli naložiti prostovoljcem za brezplačno delo ali skromno, simbolično plačilo.

Na podoben način je na nekaterih centrih za socialno delo organizirana socialnovarstvena storitev »pomoč družini za dom«. Javni delavci (predvsem javne delavke) prihajajo v družino večkrat na teden in pomagajo pri opravljanju različnih vsakdanjih nalog: pri učenju, gospodinjenju, ravnanju z denarjem, reševanju težav, higieni, organizaciji prostega časa, urejanju formalnosti itd. V večini primerov se je takšna oblika dela in pomoči izkazala za izredno učinkovito in med družinami tudi priljubljeno. Pomembna razlika med ukrepom NOSV in storitvijo PDZD je ta, da je ukrep prisilne narave, storitev pa povsem prostovoljne, a ne glede na to sem mnenja, da bi bilo treba v okviru ukrepa uvesti eksperimentalni projekt pomočnikov/sodelavcev. V prvi fazi bi zadoščalo, da bi projekt poskusno uvedla dva centra za socialno delo, na osnovi izkušenj in primerjav pa bi ga izboljšali in razširili na druge centre. Pri tem bi se lahko zgledovali tudi po modelih dobre prakse v tujini. Pozitivne izkušnje z vključevanjem zunanjih sodelavcev v izvajanje

ukrepa imajo na Hrvaškem (Uzelac, 1988).

Na osnovi rezultatov raziskave in praktičnih izkušenj ugotavljam, da v Sloveniji manjka “polzavodski” program, ki bi mladoletnikom v njihovem okolju zagotavljal prevzgojne in sprostitvene vsebine ter vsebine pomoči. V mislih imam **vmesno obravnavo (tretma)**, kakršne poznajo v tujini. Navadno so to centri, ki v popoldanskem času zaposlijo mladoletnike na različnih področjih: učenje, šolske obveznosti, priprava obrokov, skupinske dejavnosti, trening socialnih veščin ipd. Bistveno je to, da mladoletnik ostane v svojem okolju, hkrati pa je nadzorovan, koristno zaposlen in mu je nudena pomoč. V takšne programe so vključeni tako storilci kaznivih dejanj na osnovi sodnih odredb kot tudi mladoletniki na osnovi prostovoljne odločitve. Programi so različno intenzivni – od obvezne prisotnosti nekaj ur na teden do prisotnosti vseh dni v tednu (Bottoms in drugi, 1990; The Howard league’s good practice guide ..., 1994). Menim, da bi bilo treba tudi pri nas eksperimentalno uvesti vmesni tretma s takšno ali podobno strukturo in vsebinami.

V Sloveniji deluje kar nekaj mladinskih centrov s podobnimi vsebinami, vendar ovire vidim v tem, da so le redki odprti v popoldanskem in večernem času, da v njih niso zaposleni strokovno usposobljeni in izkušeni delavci, ampak predvsem prostovoljci, študentje in javni delavci, da so ti centri brez ustrezne finančne podpore (prepuščeni lastni iznajdljivosti) ter da ne želijo delati z mladoletniki, ki se ne vključijo na osnovi prostovoljne odločitve.

Mladinski centri bi lahko predstavljali pomembno izhodišče za uvedbo vmesnega tretmaja, ne morejo pa tega enostavno nadomestiti, če se ne odpravijo navedene ovire in pomanjkljivosti.

Vmesni tretma sodi po svoji organizacijski strukturi in intenziteti med ambulantno in zavodsko obravnavo, torej je primeren za mladoletnike, ki ne sodijo v zavod, hkrati pa je zanje ambulantna oblika obravnave neučinkovita.

8 Sklepne misli

Na osnovi primerjave rezultatov obeh raziskav lahko zaključimo, da ukrep NOSV v svojem 40-letnem obstoju bolj ali manj stagnira. Čeprav so bile v raziskavi iz obdobja 1965–68 ugotovljene mnoge

slabosti in pomanjkljivosti izvajanja ukrepa, te v nadaljnjih letih niso bile načrtno ali sistematično odpravljene. Raziskovalci so takrat predlagali, da se v nadaljnjem razvoju vzgojnega ukrepa NOSV pomanjkljivosti odpravijo z izrekanjem tega ukrepa ustrežnejšim storilcem kaznivih dejanj, z boljšo organizacijo dela v okviru socialnega varstva, z dodatnim izobraževanjem strokovnih delavcev, ki izvajajo ta ukrep, ter z nadaljnjim izgrajevanjem mreže dodatnih služb. Pozitivni premiki so opazni predvsem na področju izobraženosti izvajalcev ukrepa, saj danes ukrep izvajajo le primerno (fakultetno) izobraženi strokovni delavci, včasih pa so bili med njimi tudi laični delavci s srednješolsko izobrazbo. Brez poglobljene raziskave lahko trdimo tudi, da je danes mreža programov za mladostnike kar dobro razvita (vsaj v večjih krajih), vendar je problem v tem, da se je strokovni delavci pri svojem delu premalo poslužujejo. Menim, da ima ukrep NOSV še veliko neizkoriščenih kapacitet oziroma da ponuja različne možnosti dela z mladoletniki. Ukrep bi po 40 letih obstoja potreboval prevetritev ter nove strokovne opredelitve in »investicije«.

Sklepne misli in predloge za prihodnji razvoj podajam v naslednjih točkah:

1. Treba je izboljšati izvajanje ukrepa: čim prej vzpostavljati prve stike, izdelati načrte dela, povečati število stikov idr.
2. Treba je razvijati mrežo različnih dejavnosti in programov za mladostnike in prenesti že obstoječe ukrepe (TSV, delo v korist humanitarnih organizacij) v prakso.
3. Treba je poskusno uvesti in evalvirati nove oblike dela: pomočnike/sodelavce pri izvajanju ukrepa in vmesno obravnavo.
4. Potrebno je medsebojno sodelovanje institucij, ki delajo na področju mladoletniškega prestopništva; stalno strokovno usposabljanje strokovnih delavcev ter stalno evalviranje in nadziranje ukrepa. Navedene aktivnosti niso pomembne samo z vidika rasti kakovosti in strokovnega napredovanja, ampak tudi z vidika zagotavljanja enakih in s tem pravičnih oblik tretmajev vsem mladoletnikom.

9 Literatura in viri

Bašić, J., Žižak, A. (1992). *Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*. Zagreb: Zavod grada Zagreba za socijalni rad; Republički fond socijalne zaštite.

Bavcon, L., Šelih, A. (1999). *Kazensko pravo: splošni del*. Ljubljana: Uradni list RS.

Bottoms, A. in drugi (1990). *Intermediate Treatment and Juvenile Justice: key findings and implications from a national survey of intermediate tretment policy and practice*. London: HMSO.

Dekleva, B. (1996). *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike – predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Filipčič, K. (1998). *Obravnavanje mladoletnih delinkventov: primerjalnopравни vidik*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Kranjčan, M. (2003). *Analiza kriterijev oddaje otrok in mladostnikov v vzgojne zavode (doktorska disertacija)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Skaberne, B. (1966). *Analiza o izvajanju ukrepa strožjega nadzorstva skrbstvenega organa*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Skalar, V. (1965). Tretman z mladoletnikom v procesu strožjega nadzorstva. *Vestnik socialnega varstva SRS, IV (5–6)*, str. 49–68.

Svetin Jakopič, S. (2005). *Analiza izvajanja vzgojnega ukrepa nadzorstvo organa socialnega varstva (magistrsko delo)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

The Howard league's good practice guide on Working with young offenders. (1994). London: Bellew Publishing.

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). (General Assembly resolution 40/33). (1985). New York: United Nations.

Uzelac, S. (1988). *Priručnik za voditelje odgojne mjere pojačana briga i nadzor*. Zagreb: SR – Biblioteka.

Žižak, A. in drugi (2001). *Od rizika do intervencija*. Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet sveučilišta u Zagrebu.

Izvirni znanstveni članek, prejet decembra 2005.